

Oppialan määrittelyä taas kerran

Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informaatiikan professorin viran täyttö raukesi pari vuotta sitten tieteellisesti päteväksi katsottujen viranhakijoiden puuttumiseen. Uutta täyttöprosessia varten yhteiskuntatieteellinen tiedekunta pyysi syksyllä 1992 kirjastotieteen ja informaatiikan laitosta tarkistamaan oppialan määrittelmän käytettäväksi seuraavassa virantäyttöprosessissa. Laitos laati seuraavan määrittelmän.

Määritelmä

Kirjastotiede ja informaatiikka tarkastelee informaation (ensisijaisesti tallennetun informaation) välittymistä tuottajien ja käyttäjien välillä. Tarkoituksena on luoda käsitys yhteisöjen ja yksilöiden informaatioympäristöistä, informaation tarpeista ja hankintatavoista sekä informaation organisoinnista siten, että se mahdollistaa halutun informaation käyttöön saamisen. Organisoinnissa käytettäviä järjestelmiä ovat esim. kirjastot, informaatio palvelut ja tietokannat.

Keskustelun tausta

Oppialan määrittelmästä käytiin keskustelua 12.11.1992 pidetyssä jatkokoulutusseminaarissa. Julkaisemme seminaariin valmistetut puheenvuorot tekijäin siten muokkaamassa muodossa, että nimenomaan puheviestintää silmällä pitäen laaditut osuudet on kirjoitettu uudestaan.

Riitta Kärki

Sanoihin takertujan mietteitä kirjastotieteen ja informaatiikan määrittelystä

Tämän kirjoituksen tarkoitus on tuoda esiin niitä reaktioita – sekä omiani että toisten – joita kirjastotieteen ja informaatiikan uusi määrittelmä nimenomaan ilmausten tasolla on herättänyt ja mahdoli-

sesti herättää. Kun hallinnollisia toimia varten tarvitaan lyhyt ja tarpeeksi ympäröivä määrittelmä, tulos voi tuskin olla muuta kuin joukko sanoja, jotka eivät vielä sinänsä merkitse juuri mitään. Lukijat antavat sanoille merkityksen oman taustansa mukaisesti ja kun taustoja on monenlaisia, tekstin arvioinnissa ei ohipuhumisen vaara ole kaukana: pitäisi keskustella siitä, ovatko hedelmät laadukkaita, mutta toinen keskittyy kehuaan banaania ja toinen moittimaan appelsiinia. Eräänlaista hedelmällistä keskustelua kai tämänkin.

*Seksiä, valheita, videonauhaa -
mikä ei ole informaatiota?*

Ehdotuksessa kirjastotieteen ja informaatiikan määrittelmäksi oli alunperin informaation välittymisen tilalla ilmaus “informaation kommunikaatio” ja hyväksytyinkin määrittelmän englanninkielisessä versiossa on mukana “communication of information”. Tällaisen sanoituksen arveltiin toisaalta vaikeuttavan rajanvetoa tiedotusoppiin ja toisaalta implikoivan liian teknokraattista käsitystä tieteenalastamme. Nähdäkseni kumpaakaan peikkaa ei kuitenkaan ole olemassa. Ilmaus ei aiheuttaisi rajakahakoita, koska tiedotusopissa ei puhuta informaatiosta (eikä Suomessa kommunikaatiostakaan) oikeastaan ollenkaan ja viestintä puolestaan täsmennetään usein joukkoviestinnäksi. (Sitä paitsi tiedotusopin määrittelmässä on vielä täsmennys: se on erityisesti journalismin teoriaa.) “Informaation kommunikaatio” ei ilmauksena liioin rajoita lähestymistavan valintaa, sillä informaatio voi olla mitä tahansa videoista keltaisiin tarralappuihin ja kommunikaatio / viestintä on terminä (vaikkei käsitteenä) yhteinen kaikille tutkimussuuntauksille.

‘Informaation kommunikaation’ ongelmallisuus piilee toisaalla, nimittäin siinä, että näiden kahden sanan liittäminen yhteen on ilmauksen tasolla turhaa ja sisällön tasolla epäloogista.

Ensinnäkin, mitä informaatio on ja mitä sille tehdään? Informaatiota tuotetaan ja käytetään, lähetetään ja vastaanotetaan, tallennetaan, välitetään ja hankitaan. Kaikki nämä verbit viittaavat siihen, että informaatio on jokin konkreettinen objekti tai

vähintäänkin jotain yhden yksilötajunnan ulkopuolella olevaa. Asian pitää ollakin näin, jos informaatio määritellään tiedon esitykseksi: yksilötajunnassa olevaa tietoa muunnetaan esityksiksi, jotka ovat intersubjektiiivisesti käytettävissä, ja näitä esityksiä sanotaan informaatioksi. Tässä määrittelyssä 1) informaatio erottuu tiedosta, joten meillä on järkevä peruste tällaisen vierasperäisen sanan käytölle ja 2) informaatio saa merkityksen, jonka avulla kirjastotiede ja informatiikka erottuu ainakin psykologiasta.

Toiseksi, mitä on kommunikaatio? Mikäli viestintä käsitetään samaksi asiaksi kuin informaation tuottaminen, vastaanottaminen, välittäminen jne., niin miksi lainkaan puhua informaation kommunikaatiosta (viestinnän käsite sisältää jo sen, että toiminnan objekti on informaatio)? Toisaalta voidaan ajatella niinkin päin, että tällainen määrittely tekee kommunikaation käsitteen turhaksi: jos kyse on samasta ilmiöstä kuin informaation välittymisessä, niin miksi lainkaan puhua muusta kuin informaation välittymisestä? Jos sen sijaan kommunikaatio määritellään termin etymologian mukaisesti, se merkitsee yhteiseksi tekemistä. Se, mitä kommunikaatiossa tehdään yhteiseksi, on tietoa tai merkityksiä. Tässä katsannossa - jos ei pidetä tietoa ja informaatiota synonyymeina - 'informaation kommunikaatio' on mahdoton käsite.

Pizzataksi eli jäädäänkö välille?

Määritelmän ensimmäinen lause kuuluu seuraavasti: "Kirjastotiede ja informatiikka tarkastelee informaation (ensisijaisesti tallennetun informaation) välittymistä tuottajien ja käyttäjien välillä." Siis aivan kirjaimellisesti ottaen K&I tutkii välittymistä, ei informaatiota itseään, ei tuottajia eikä käyttäjiä. Ei liene liioiteltua huomauttaa, että pahimmillaan K&I on ollutkin juuri näin kapea-alaisista. Pelkkää välittymistä tutkiva tiede ei lunasta olemassaolonsa oikeutusta eikä määritelmässä varmasti ole välittymistiedettä tarkoitettukaan, mutta ilmaus antaa mahdollisuuden tällaiseen tulkintaan ja valitettavasti se myös herättää muistumia takavuosien välittäjäinstituutio- ja välitysjärjestelmäkeskeisestä K&I:sta.

Vaikka tekstiä ei luettaisikaan kuin piru raamatua, 'välittyminen tuottajien ja käyttäjien välillä' synnyttää mielikuvan melko mekaanisesta lähestymistavasta. Ensiksikin tuottaja-välittyminen-käyttäjä-ketju on itse asiassa uudelleen sanoitettu

lähettäjä-kanava-vastaanottaja-malli, joka puolestaan on aikaa sitten todettu selitysvoimaltaan köykäiseksi. Toiseksi lauseesta ei kovinkaan hyvin käy ilmi, että tarkastelun kohteena ovat monimutkaiset prosessit eikä suinkaan yksinkertainen tapahtuma, jota voidaan verrata vaikkapa pizzerian välittymiseen ravintolan keittiöstä tarjoilijan kautta asiakkaalle. Kolmanneksi ilmauksessa korostuu se, että joidenkin välillä tapahtuu jotain, ja samalla jää varjoon se, mikä on tämän tapahtuman sisältö ja millaiset ovat osallisten näkökulmat tapahtumaan. Ikään kuin haluttaisiin sanoa: pääasia on, että informaatiota välittyy - sama se, mitä informaatiota ja kenelle. (Mielenkiintoista lienee sekin, miten tarjoilija suoriutuu työstään, mutta tärkeintä se, tykkääkö asiakas pizzasta.)

Hei, me tutkitaan! (Eikä organisoida)

Määritelmän mukaan "Tarkoituksena on luoda käsitys yhteisöjen ja yksilöiden informaatioympäristöistä, informaation tarpeista ja hankintatavoista sekä informaatioresurssien organisoinnista siten, että se mahdollistaa halutun informaation käyttöön saamisen." Tässä virkkeessä asetetaan rinnakkain kaksi asiaa, jotka ovat mielestäni eri tasoilla. Ympäristöt, tarpeet ja hankintatavat ovat todellisuuden ilmiöitä, joita K&I tutkii. Sen sijaan informaatioresurssien organisointi on toimintaa, jossa em. tutkimuksen tuloksena syntyneitä tietoja sovelletaan. Tietysti varsinkin opetuksessa todella on tarkoituksena luoda käsitys myös tästä toiminnasta ja tutkimuksessa sitä voidaan mallintaa tai arvioida, mutta informaatioresurssien organisointi sinänsä on K&I:n sovellusalue.

Tämän alustuksen tarkoitus ei kylläkään liene määritelmän uudelleen kirjoittaminen, mutta epätasapainoisesta ilmauksesta päästäisiin eroon eikä soveltamis-aspekti kuitenkaan liikaa korostuisi, jos sanoitus olisi vaikkapa seuraavanlainen: Tarkastelun kohteena ovat erityisesti yhteisöjen ja yksilöiden informaatioympäristöt, informaation tarpeet sekä hankintatavat. Tavoitteena on luoda käsitys informaatioresurssien organisoinnista siten, että informaatio ja sen tarvitsija kohtaavat toisensa.

Infofobia

K&I:n määritelmää on moitittu mm. historiallisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien puutteesta. Il-

meisesti sana ‘informaatio’ on se kynnyks, jonka yli kaikki eivät pääse: informaation välittymisen tutkimus ei voi olla kirjastohistoriaa tai musiikkisosiologiaa, vaan se on pikemminkin pelkästään tieteellisen informaation hallinnan tarkastelua. Tällaisen mielikuvan syntyyn vaikuttaa varmaankin se, että K&I on aina ollut jo nimeltäänkin kaksijakoinen ja ihmisillä on taipumus hahmottaa ala toisaalta kulttuurisesti suuntautuneeksi kirjastotieteeksi ja toisaalta teknokraattiseksi informatiikaksi. Vaikkei erottelu aina olisikaan näin kärjistetty, se on yllättävän yleinen - seminaariesitelmän aihetta etsiskelevä opiskelija tulee helposti lausuneeksi: “minua kiinnostaa enemmänkin tuo informatiikan puoli kuin kirjastotiede”.

On tärkeää yhä uudelleen korostaa, että informaatio ei ole mikään kapea-alainen käsite, joka sulkee pois K&I:ssa perinteisesti mielenkiinnon kohteena olleita kulttuuri-ilmiöitä. Mitä ihmettä informaatio olisi, jollei keskeinen osa juuri kulttuuria? Asian tulisi olla niin itsestäänselvä, ettei sitä pitäisi edellyttää kirjattavaksi K&I:n määritelmään. Ei määritelmässä puhuta mitään yhteiskunnastakaan, mutta epäilemättä tarkoitus on tutkia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Mutta kun itsestäänselvyyksiä ei nähtävästi ole olemassakaan, ei ole liioin tarpeetonta kertoa, mitä informaatiolla tarkoitetaan. Kun määritelmä muutoinkin avataan, tulee selväksi se, että kirjastotieteen ja informatiikan perinteisistä tutkimusalueista ei mitään ole unohdettu, vaikka uuden määritelmän lisäksi tieteenalalle annettaisiin myös uusi nimi.

Kalervo Järvelin

Informaatiotutkimuksen tieteenalamääritelmän tarkastelu

Seuraavassa kirjoituksessa nimeän uudelleen tämän lehden nimekkeen tarkoittaman tieteenalan ja pyrin kuvaamaan uuden tulokkaan ilman edeltäjänsä sisältämää kahtiajakoa “kulttuuriasioihin” ja “tiedeasioihin”, “vihteeseen” ja “tieteelliseen tietoon”. Toivon, että varsin alustava näkemykseni osoittaa jaon olevan tarpeeton ja yleisemmän näemyksen olevan mahdollinen.

Tämän kirjoituksen paikka on perustellusti lehden mielipidesivuilla. Esitän kirjoituksessa näke-

myksen tieteenalasta. Näkemykseni on vielä keskeneräinen, luultavasti rajoittunut ja sisältää kenties virheitä. En ole voinut tarkistaa kovinkaan monia sen mahdollisesti sisältämiä ristiriitoja. Voinkin todeta ilkkurisesti, että olen sitoutunut vain kirjoitukseni ansioihin (joita en kenties tunne) ja sanoudun irti kaikista sen heikkouksista (joita en vielä tunne). Palaute on tervetullutta, sillä olen kiinnostunut kehittämään näkemystä edelleen.

Naapuritieteenalamme tiedotusoppi on jo aikaa sitten luopunut tieteenalamäärityksissään suurista kertomuksista ja päätenyt risteilevien polkujen puutarhaksi. Oppiaineemme ja ammattikunnan puitteissa eivät monet ole koskaan nähneet oppiaineen suurta (yhtenäistä) kertomusta vaan pikemminkin epäsäätyisen pakkoavioliiton. Minun miellesäni on ollut yksi suuri kertomus jo noin 18 vuotta ja alla esitän sen paremmin kuin mihin olen ennen syllistynyt. Ehkä sen sopiva paikka on puutarhassa, polkuna.

Informaatiotutkimus

Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta on määritellyt informaatiotutkimuksen (Information Studies) syksyllä 1992 seuraavasti : Informaatiotutkimus tarkastelee informaation (ensisijaisesti tallennetun informaation) välittymistä tuottajien ja käyttäjien välillä. Tarkoituksena on luoda käsitys yhteisöjen ja yksilöiden informaatioympäristöistä, informaation tarpeista ja hankintatavoista sekä informaatioresurssien organisoinnista siten, että se mahdollistaa halutun informaation käyttöön saamisen. Organisoinnissa käytettäviä järjestelmiä ovat esim. kirjastot, informaatiopalvelut ja tietokannat.

Sellaisenaan, kuin kirjoitettu on, määritelmä sisältää vain termejä. Ne edustavat tietenkin joitakin käsitteitä, mutta kuka tietää mitä ? Määritelmän syntyhistoriaa tuntevana luulen, että määritelmä on kuin hyvä ulkopoliittinen sopimus - riittävän monitulkintainen eri osapuolten käyttöön. Seuraavassa pyrin avaamaan joitakin määritelmän keskeisiä kohtia. Otan esiin mahdollisia ymmärtämisen suuntaviivoja määritelmän termeille - suuntaviivoja käsitteiden määrittelylle. Tässä tarvitaan myös uusia käsitteitä, joita määritelmä ei sisällä. Tätä varten otan käyttöön uusia termejä, joista jokseenkin jokainen jää lyhyen kirjoituksen puitteissa riittävästi tarkentamatta, vain enemmän tai vähemmän yhteisen tulkinnan varaan.